

Noget om forundersøgelser

– tanker efter et seminar

The simplest way to find sites is to ask somebody who knows where they are.

Bahn 1993: 16

Af Claus Kjeld Jensen, museumsinspektør, Kulturhistorisk Museum Randers

Hvorfor laver vi forundersøgelser? Det idealistiske (og lovfølgelige) svar er: For at undersøge, om et givent område indeholder væsentlige fortidsminder, der bør undersøges. Men er det i virkeligheden det vi gør? Ville det ikke være mere reelt at indrømme, at vi tager skyklapper på, skruer op for kikkertsynet og leder efter noget, vi kender i forvejen, og som interesserer præcis os. Mens vi overser/fravælger/kasserer alt det andet, som måske kunne have gjort os klogere, eller have udfordret de eksisterende synspunkter, eller have fået os til at stille nye spørgsmål. Eller betyder "væsentlige fortidsminder" virkelig bare det, den enkelte museumsinspektør interesserer sig for?

I januar 2006 afholdt Odense Bys Museer et endagsseminar om forundersøgelser. Det skal de have stor ros for. Sådanne initiativer til vidensdeling og metodediskussion er en mangelvare i vores fag. At et stort udsnit af de danske museer med arkæologisk ansvar sendte repræsentanter til mødet for at lære nyt, er også al ære og respekt værd. Mødets initiativtagere havde endog gjort sig den ulejlighed at kigge rundt i landet for at finde forskellige måder at angribe øvelsen "Arkæologiske Forundersøgelser" på. På seminaret blev således fremlagt erfaringer fra forundersøgelser forud for store bygge- og anlægsarbejder på Sjælland, Fyn og i Jylland, ligesom den tragiske historie om forundersøgelser i forbindelse med skovrejsning blev berørt. Og endelig havde KUAS som ved en naturlov (for Gud ved hvilken gang) sendt Erik Johansen i byen for at læse op af Museumsloven.

Og hvad fik vi så at vide? Jo, vi hørte naturligvis meget om budgetter og metode. Og så vidt jeg forstod, så er den økonomiske situation – bortset fra ved skovrejsningerne – væsentligt forbedret over hele linjen. Der var naturligvis lidt obligatorisk diskussion om det rimelige ørebeløb pr kvadratmeter og lidt småmisundeligt kollegialt drilleri (der var trods alt mere end 100 arkæologer forsamlet), men generelt set er der ingen tvivl om, at revisionen af Museumsloven har medført væsentlig flere midler til forundersøgelser. De bedre økonomiske

muligheder er tydeligvis blevet omsat i systematik og højpræcisions GPS udstyr. Det giver rigtig mange nye fund og nogle imponerende oversigtsplaner. Desuden giver det naturligvis et overblik for de ansvarlige myndigheder (både arkæologer og anlægsmyndigheder) og tilføjer det arkæologiske arbejde et nutidigt, professionelt og effektivt udtryk. Der er ingen tvivl om, at der er sket en revolution, når det gælder museers evne til at agere professionelt og til at indgå som respekteret myndighed i forvaltningen af landskabets ressourcer, og der er heller ingen tvivl om, at de forbedrede økonomiske rammer har været nødvendige for denne revolution. Det indtryk, indlægsholderne i Odense gav, var netop professionalisme, effektivitet og en evne til rationel udnyttelse af de tilgængelige økonomiske ressourcer.

Den "optimale" forundersøgelse

Det blev således talt meget om den "optimale" afstand mellem søgegrøfter, søgegrøfternes "optimale" orientering og det "optimale" tidspunkt for GPS opmåling i forhold til muldafbrømning. Alt sammen med det formål at vurdere, hvornår forundersøgelserne er mest "effektive" – forstået sådan, at museerne i kraft af den rette orientering på søgegrøfterne er i stand til at finde flest mulige af de forventede anlægsspor. Det var tydeligt, at flere af oplægsholderne havde udført et stort stykke arbejde og en del overvejelse, før de nu kunne

præsentere det, de opfattede som ”den bedste mulige forundersøgelsesmetode”. Bagerst i foredragssalen kunne man naturligvis vælge at trække let på smilebåndet over den sædvanlige, arkæologtypiske stolthed over egen succes og tyrkertro på selvudviklede metoder. Men smilet afløstes af undren, da det blev klart, at ingen studsede over, hvor forskellige resultater, der kommer ud af de forskellige måder at gøre tingene på. For eksempel var de museer, der systematisk bruger nord-syd vendte (eller nordøst-sydvest vendte) søgegrøfter med en fast afstand på 10, 12 eller 15 meter, rigtig gode til at finde jernalderboplads. Mens det museum, der planlagde sine prøvegravninger ud fra forudgående overfladerekognosceringer, fandt rigtig mange stenalderboplads. Faktisk viste seminaret med skræmmende tydelighed, hvordan det kan lade sig gøre, med valg af en fast forundersøgelsesmetode, systematisk at overse eller fravælge store mængder af fortidsminder. Kun et enkelt indlæg (Se Malene Becks artikel i dette nummer) reflekterede over, hvad museet ikke fandt ved forundersøgelserne, og fremlagde museets forsøg på at benytte forskellige metoder til at opspore de perioders fund, der umiddelbart var svære at finde.

Hvorfor var der ingen af de andre indlægsholdere, der bekymrede sig om de perioder, der ikke dukkede op i forundersøgelserne? Svaret må være, at så længe man finder de perioder, der har ens særlige interesse, eller man i hvert fald finder arkæologiske spor, der skal undersøges, så betyder det jo ikke så meget, hvad man ikke finder. I hvert fald fandt jeg en påfaldende sammenhæng mellem de ansvarlige inspektørers velkendte periodeinteresser og hvad de pågældende museer fandt mest af. Men er det rimeligt, at de arkæologiske undersøgelser skal have en så uens fordeling på perioderne ud over landet, som tilfældet er? Og er det rimeligt, at den enkelte inspektørs periodepræferencer skal bestemme, hvilke fortidsminder der skal undersøges, og dermed bestemme hvilke der skal destrueres uden at bidrage med ny viden? Udnytter vi den arkæologiske ressource alt for dårligt? For at gribe i egen barm skal jeg gerne vedgå, at vi på det museum jeg kommer fra, først for nylig har lært at finde boplads fra bronzealder og neolitikum ved de systematiske forundersøgelser. Og vi finder selvfølgelig ingen mesolitikum ved

prøvegravningerne (for ikke at nævne palæolitikum). Til gengæld har vi næppe overset mange jernalderboplads...

Så Odenseseminaret satte altså en del overvejelser i gang. Men der er stadig behov for at diskutere forundersøgelsesernes mål og metode. For eksempel vil det være relevant at stille spørgsmål som: Hvorfor er der perioder, der konsekvent underrepræsenteres i forundersøgelserne? Hvad kan vi gøre for at blive bedre til at finde dem? Og hvad stiller vi op med alle de mange steder, hvor der tydeligvis er fortidsminder i form af anlæg og genstande, men hvor anlæggene ikke danner mønstre, vi umiddelbart kan genkende? Kan det være rigtigt, at prøvegravningen skal dokumentere huskonstruktioner eller grave, før den udløser en egentlig udgravning? Er gruber og andre svært tolkelige anlæg og strukturer ikke væsentlige fortidsminder, når de er de eneste, der erkendes ved prøvegravningen? I dag er det desværre mest almindeligt, at droppe disse lokaliteter og koncentrere sig om de genkendelige mønstre.

KUAS' rolle

Har man forsøgt at få KUAS accept af et budget for en planlagt udgravning, hvor prøvegravningen ”kun” har vist gruber og stolpehuller uden sikre husstrukturer, så forstår man måske godt dette fravalg. For flere tilfælde har vist, at KUAS opfattelse af ”væsentlige fortidsminder” i højere grad inkluderer de typer fortidsminder, der allerede er publiceret, end de typer, der vækker undren eller er svære at forstå. Hvis ikke man vil gå så vidt som at kalde denne opfattelse reaktionær, er den i hvert fald med til at styrke et fokus på gammelkendte anlægstyper og velafprøvede metoder, og desværre også med til at hæmme forskningsmulighederne på nødudgravningerne. Men måske er det på tide, at vi formulerer nogle andre spørgsmål til de forhistoriske boplads, end hvor mange huse der findes og hvorvidt der er ædelmetal i grave eller ej? Og man kunne måske også forvente, at KUAS som det centrale, nationale organ havde en interesse i at stimulere udviklingen af nye udgravningsmetoder (ikke mindst til forundersøgelser), for at formulere mål for udgravningsvirksomheden, og var med til at formulere arkæologiske forskningsstrategier.

Problemet med forundersøgelserne kan måske sammenfattes meget enkelt: Vi finder kun hvad vi kigger efter. Og vi får kun penge til at undersøge det forventelige. Jo mere vi indsnævrer vores eftersøgningsmetoder, jo mindre forskelligt finder vi. Når et museum vælger at satse på en og kun en metode, så betyder det, at en stor mængde fortidsminder aldrig bliver fundet i det område. Prøvegravning som metode er jo lige så ensidig som rekognoscering var det før disse – man finder nok langt flere metalalderpladser ved prøvegravning end ved rekognoscering, men til gengæld ingen stenalder. Løsningen er ikke at kanonisere en enkelt metode til forundersøgelser – og så ensrette undersøgelserne ud over landet. Så vil de regionale forskelle i undersøgelsesresultaterne nok forsvinde, men vi vil også sortere nogle perioder helt fra på landsplan.

Tvært i mod kunne det måske hjælpe, at KUAS som den centrale myndighed begyndte at stimulere og opfordre til brug af forskellige metoder, og at vi alle begynder at reflektere over, hvad vi egentlig finder, med de metoder, vi faktisk bruger. Det indebærer at vi og KUAS udvider vores interessefelt fra jordfæstegrave og treskibede langhuse til også at omfatte gruber, anderledes stolpekonstruktioner og i det hele taget anlæg, der kan se ud på en anden måde, end dem, der har været vist i Skalk. Måske ville det hjælpe at KUAS og kolleger også opfordrede til at publicere nogen fortidsminder, der ikke ligner kopier af typelokaliteterne? For man kommer næppe udenom, med en let omskrivning af citatet ovenfor, at: ”Den nemmeste måde at få godkendt et budget hos KUAS, er at finde noget, sagsbehandlerne har set magen til i forvejen”.